NEDERLANDSCHE STEMMEN

OVER

GODSDIENST, STAAT-, GESCHIED- EN LETTERKUNDE.

Gelijk er geschreven is: Ik hebbe geloofd, daarom heb ik gesproken, zoo gelooven wij ook, daarom spreken wij ook.

2 COR. IV: 13.

HET LIJDEN.

(Vervolg van bladz. 103.)

HET LIJDEN, DOOR PLAATSBEKLEEDING VERZOENEND. Alleen reeds de beschouwing van de waardigheid des Persoons, wiens lijden wij thans op eene bijzondere wijze gedenken, brengt voor den eenvoudigen en heilbegeerigen onderzoeker de klaarblijkelijkheid met zich van een hooger doel dan enkel onderwijs, voorbeeld, of getuigenis bij de komst van Jesus Christus in de wereld, de *openbaring Gods in het vleesch.* Wat ook de wijsheid der eeuw, *die dwaasheid bij God is*, wat ook de kunstigste stelsels van Schriftverdraaijing aan deze dierbare verborgenheid: *verzoening door plaatsbekleeding*, mogen willen in de plaats stellen; de Heilige Schrift met zich zelven vergeleken, door zich zelve uitgelegd, de Heilige Schrift met een biddend en ootmoedig hart onderzocht, geeft getuigenis aan de belijdenis der Christelijke Kerk, zoo als wij die in onze Nederlandsche geloofsartikelen vinden uitgedrukt (art. 21). »Wij gelooven, dat Jesus Christus »een eeuwige Hoogepriester is met eede naar de ordeninge »van Melchisedek, en heeft zich zelven in onzen naam »voor zijnen Vader gesteld, om Zijnen toorn te stillen »met volle genoegdoening, zich zelven opofferende aan »het hout des kruises, en vergietende zijn dierbaar bloed »tot reiniging onzer zonden, gelijk de Profeten hadden »voorzegd. Want daar is geschreven, dat de straf op »den Zoon van God gelegd is, opdat wij vrede hadden, »en dat wij door Zijne wonden genezen zijn; dat Hij ter »dood geleid is als een Lam, onder de kwaaddoenders gere»kend, en als een kwaaddoender veroordeeld door Pontius Pi»latus, hoewel hij Hem onschuldig verklaard had. Zoo heeft »hij dan betaald dat Hij niet geroofd had, en heeft geleden, »Hij rechtvaardige voor de onrechtvaardigen; en dat zoowel »in zijn lichaam, als in zijne ziel, gevoelende de schriklijke »straf, die onze zonden verdiend hadden, zoodat zijn »zweet werd gelijk druppelen bloeds, op de aarde afloo»pende. Hij heeft geroepen: *mijn God, mijn God, waar»om hebt gij mij verlaten?* en heeft zulks alles geleden »tot vergeving onzer zonden. Daarom zeggen wij wel »te recht met Paulus, dat wij niet anders weten, dan »Christus en dien gekruisigd; wij achten het al voor »drek, om de waardigheid der kennisse van onzen Heere »Jesus Christus: wij vinden allerlei vertroostingen in »zijne wonden, en hebben niet van nooden eenig ander »middel te zoeken of te versieren, om ons met God te »verzoenen, dan alleen deze eenige offerhande eenmaal »gedaan, door welken de geloovigen in eeuwigheid vol»maakt worden. Dit is ook de oorzaak, waarom Hij »door den Engel Gods genoemd is JESUS, dat is, Zalig»maker, vermits Hij zijn volk verlossen zou van hunne »zonden".

Het is heden ten dage eene dwaling, zelfs onder beter gezinden, dan het gros der bestrijders van het woord des kruises, verspreid; dat de Schrift, geene andere verzoening leert, dan van *den zondaar met God*, en dat daarentegen het denkbeeld eener verzoening *van de zijde Gods* zoowel onbijbelsch als Gode onwaardig is. Wij willen hier, in de eerste plaats, het tegendeel aantoonen van die zoo algemeen geworden uitspraak. Reeds zagen wij bij eene vroegere gelegenheid (1), dat *verzoening* (ἱλασμὸς) wegneming van toorn is; dat God heilig en rechtvaardig tegen de zonde *toornt;* dat die toorn op alle schepsel dat gezondigd heeft rust, en niet weggenomen wordt dan door het geloof in Jesus Christus. Wij stellen hier nogmaals op den voorgrond, dat hiermede geenszins (als bij de Heidenen het verbasterd begrip was) eene *vijandschap* van God ondersteld wordt, die dan door

(1) Nr. 14 van dit Deel.

eenige offerande, van des menſchen zijde uitgedacht en aangebracht, kon weggenomen worden. Neen! de liefde in God, die liefde, die Hem beweegt om aan zondaren het eeuwige leven te ſchenken, die liefde gaat allervolmaaktst te zamen met den eisch eener gerechtigheid die voldoening vordert, en aan welke dan ook voldaan werd voor *de gegevenen des Vaders* in en door de menschwording en offerande van den Zoon. Het is God, die den verloren zondaar het eerst weder opzoekt; het is de Vader, die hen alzoo lief had, dat Hij zijnen eigenen Zoon niet ſpaarde, maar voor hun overgaf; het is de Zoon die zich zelven vrijwillig in de plaats ſtelt, en ten offer brengt. Doch dit alles neemt niet weg, maar bevestigt, dat *verzoening* niet beſtaat in de wederkeering alleen des menſchen tot God, maar dat zij tevens in zich ſluit, of liever, eerst noodzakelijk onderſtelt, eene voldoening aan de gerechtigheid Gods (dat is, beide aan den eisch en aan den vloek Zijner Wet); eene wegneming alzoo, van rechtvaardigen en heiligen toorn; *eene verzoening voor de zonden.*

En zoo ſpreekt en onderſcheidt ook de Schrift. Dat men, drukkende alleen op de wederbrenging des zondaars tot God, die voldoening, welke alleen eene zulke wederbrenging mogelijk maakt en uitwerkt, heeft kunnen voorbijzien, mag voor een gedeelte (bij anders recht gevoelenden) veroorzaakt zijn door het niet opmerken van twee in het oorſpronkelijk zeer onderſcheidene uitdrukkingen, waarvan de eene altijd gebruikt wordt, waar gezien wordt op het uitwerkſel, de andere, eveneens overal waar geſproken wordt van de uitwerkende oorzaak zelve. Waar de Schrift het eerſte ('s menſchen wederbrenging *tot*, of verzoening *met* God) bedoelt, daar bezigt zij zonder uitzondering een woord van meer dagelijkſche beteekenis (1); terwijl daarentegen een ander van hooger, plechtiger, en om zoo te zeggen priesterlijker beteekenis op andere plaatſen gebruikt (2), de bevrediging van den Goddelijken toorn, de voldoening aan de Goddelijke gerechtigheid te kennen geeft; eene verzoening derhalve ook van de zijde Gods. Onze Nederduitſche Bijbelvertaling doet evenmin als de Hoogduitſche dit onderſcheid uitkomen, maar brengt beiderlei ſtraks genoemde Griekſche uitdrukkingen door een zelfde woord, dat van *verzoening* (*Verſöhnung*) over. Veel juister in dit opzicht zijn hier de Latijnſche, mitsgaders de Franſche, Engelſche en andere overzettingen, die het eene denkbeeld (*καταλλαγὴ*) door *reconciliatio*, *reconciliation*; het andere (*ἱλασμὸς*) door *propitiatio*, *propitiation*, uitdrukken. Zoo wordt dan Christus gezegd eene *verzoening* (*ἱλασμὸς*, *propitiatio*) te zijn *voor de zonden* (3). Zoo worden de *zonden* (niet de *menſchen*, maar de *zonden*) gezegd *verzoend* te worden (4); of wel *verzoening gedaan te worden voor de zonden*, dat is, de toorn Gods tegen dezelve weggenomen te worden, in de Schrift beide des Ouden en des Nieuwen Testaments (1). En met zoo vele woorden wordt een *verzoend worden van God met den mensch* in de Schrift erkend, in dat dierbare tollenaars-gebed (Luc. XVIII. v. 13) hetwelk wij in onze Nederduitſche Bijbelvertaling lezen: *o God! wees mij zondaar genadig!* maar dat in het oorſpronkelijk letterlijk dus luidt: *o God, word met mij zondaar verzoend* (2).

En dit is nog veel meer openbaar, als wij in aanmerking houden en met al het aangehaalde in verband brengen die menigvuldige verklaringen der Schrift, dat *wij om niet gerechtvaardigd worden uit genade door de verloſsing* (*ἀπολύτρωσις*) *die in Christus Jeſus is, welke God voorgeſteld heeft tot een verzoening* (*ἱλαστήριον*), *door het geloof*, IN ZIJN BLOED (Rom. III. v. 24 en 25); dat *het* BLOED *van Jeſus Christus, Gods Zoon ons reinigt van alle zonden* (1 Joh. I. v. 7); dat wij *verlost zijn door het dierbaar* BLOED *van Christus als des onbeſtraflijken en onbevlekten Lams* (1 Pet I. v. 19), gelijk ook de verheerlijkten voor den troon des Lams (Openb. V. v. 9) het uitroepen: *Gij zijt geſlacht, en hebt ons Gode gekocht met uwen* BLOEDE, *uit allen geſlachte, en tale, en volke, en natie.* Het was dat bloed, in Gethſemané gezweet, in het rechthuis van Pilatus door geesſeling uitgeperst, aan het kruis op Golgotha uitgegoten, dat verzoening aanbracht voor in zich zelve verlorenen en onredbaren; het is *door* dit *Zijn eigen bloed*, dat *Christus, de Hoogepriester der toekomende goederen ingegaan is in het heiligdom*, en *een eeuwige verloſsing te weeg heeft gebracht.* Heb. IX. v. 12.

En (zoo komen wij nu tot het ſtuk, waarover hier bepaaldelijk ons voornemen was iets in het midden te brengen) hoe kon nu dat bloed des Zoons Gods verzoening, vergeving, verloſsing te weeg brengen, verwerven, daarſtellen, tenzij Hij dat Lam Gods, dat waarachtige Paſcha (3) was, dat de zonde der wereld draagt en wegneemt? tenzij Hij op zich genomen had de zonde, de bloedſchuld, de ſtraf van Zijn volk, en als hun Plaatsbekleeder daar geſtaan had in het gericht? ten zij Hij, door Zijne menschwording één geworden met de menschheid die gezondigd had, zich aldus (door eene ondoorgrondelijke maar niet minder klaar geopenbaarde en aanbiddelijke verborgenheid) in de mogelijkheid geſteld had, (Hij, *de Zone des Vaders*, God uit God!) om menſchen, zondige, doodſchuldige menſchen te vertegenwoordigen (4), in hunne plaats te voldoen zoo door lij-

(1) *Καταλλάττειν, ἀποκαταλλάττειν, καταλλαγὴ*, Rom. V. v. 10 en 11. XI. v. 15. 2 Cor. V. v. 18, 19, 20. Eph. II. v. 16. Coloſſ. II. v. 20 en 21. verg. 1 Cor. VII. v. 11.

(2) *Ἱλασμὸς, ἱλαστήριον, ἱλάσκεσθαι*, Rom. III. v. 25. 1 Joh. II. v. 2 en IV. v. 10. Cf. Valck ad Epist. in Heb. II. v. 17, *ἐις τὸ ἱλάσκεσθαι τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ*: *Deo placato et propitio reddito expiantur peccata.*

(3) 1 Joh. II. v. 2. en IV. v. 10.

(4) *Ἱλάσκεσθαι* Heb. II. v. 17.

(1) Het *Verzoeninge doen* (כִּפֶּר) dat zoo dikwerf in de boeken vooral van Moſes (bij name Leviticus en Numeri) voorkomt, kan wel niet de bloote wederbrenging van den Israëlitiſchen zondaar tot God aanduiden, nademaal de Hoogepriesterlijke bediening, waartoe die verzoening behoorde, geen bediening was bij de menſchen, maar *bij God*, Heb. II. v. 17. Door offeranden (wijzende in het voorbeeld en de ſchaduw op die eenig wezenlijke die te komen ſtond) *liet* zich de HEERE (die zelve ze had ingeſteld en verordend) den boetvaardigen zondaar *verbidden;* 2 Sam. XXIV. v. 25 en elders.

(2) *Ὁ Θεὸς, ἱλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ.* Lat. *propitius esto mihi peccatori.* Fr. *Sois appaiſé envers moi, qui suis pécheur.*

(3) 1 Cor. V. v. 7.

(4) Men vergelijke hierover BILDERDIJKS Verhandelingen *van de Borg-*

den als door gehoorzaamheid, en aldus te vervullen het geen de Evangelifche Propheet eeuwen te voren in den Geest gefproken had (1)? *Waarlijk, hij heeft onze krankheden op zich genomen, en onze fmerten die heeft hij gedragen; doch wij achteden hem, dat hij geplaagd, van God geflagen, en verdrukt was. Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongerechtigheden is hij verbrijzeld: de ftraf die ons den vrede aanbrengt, was op hem, en door zijne ftriemen is ons genezing geworden. Wij dwaalden allen als fchapen; wij keerden ons een iegelijk na zijnen weg; doch de Heere heeft onzer allerongerechtigheid op hem doen aanloopen.—Zijne ziele heeft hij gefteld tot een fchuldoffer. — Door zijne kennisfe zal Hij, de rechtvaardige, vele rechtvaardig maken, want Hij zal hare ongerechtigheden dragen. — Hij heeft zijne ziele uitgeftort in den dood, en is met de overtreders geteld geweest. Veler zonde heeft hij gedragen, en Hij heeft gebeden voor de overtreders.*

En hoe duidelijk, hoe overeenftemmend wordt nu deze overneming, deze plaatsbekleeding, deze verzoenende en eenig reddende ruiling in de Schrift des Nieuwen Testaments geleerd: *De Zoon des menfchen*, zegt de Heere van zich zelven (2), *is gekomen om zijne ziele te geven tot een rantfoen* (3) *voor velen* (4); en de Apostel Petrus: *Die zelve onze zonden gedragen heeft in zijn lichaam op het hout, op dat wij der zonden afgeftorven zijnde, der gerechtigheid zouden leven* (5). En Paulus: *Dien, die geen zonde gekend heeft, heeft God zonde voor ons gemaakt, op dat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem* (6); en elders. *Ik ben met Christus gekruist; en ik leve, niet meer in, maar Christus leeft in mij, en hetgeen ik nu in het vleesch leve, dat leve ik door het geloove des Zoons Gods, die mij lief gehad heeft, en hem zelven voor mij overgegeven heeft; Christus heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons. Want daar is gefchreven, vervloekt is een iegelijk die aan het hout hangt* (7); en in den Brief aan de Hebreën (8): *Hij is eenmaal in de voleindinge der eeuwen geopenbaard, om de zonde te niete te doen door* ZIJNS ZELFS *offerhande.*

Befchouwen wij het lijden des Heeren bij dat licht; welk een rijkdom van Goddelijke liefde, wijsheid, vertroosting, genade ontwikkelt zich dan uit iedere bijzonderheid der Evangelifche verhalen voor het heilzoekend hart, voor het geestelijk en tevens nuchteren

tochtelijke Voldoening (in de *Nieuwe mengelingen*, Dl. I. bl. 235) en *van de Strafvoldoening*, in de *Opftellen van Godgeleerden en Zedekundigen inhoud*, Dl. I. bladz. 4.

(1) JESAIA, Hoofdft. LIII. Men vergelijke de voortreflijke uitlegkundige toelichting dezer plaats bij VITRINGA, in zijn Commentarie op den Propheet; en, onder de tijdgenooten, bij Prof. HENGSTENBERG, in zijne *Christologie des A. T.*

(2) Matth. XX. v. 28.

(3) *Λύτρον*; bij Paulus 1 Tim. II. v. 5, 6 *ἀντιλύτρον*.

(4) *Ἀντὶ πολλῶν*, letterlijk: *in de plaats van velen*, gelijk ook WINER, *Grammatik des Neutestam. Sprachidioms*, § 51 erkent. *Verwant* (zegt hij aldaar) *ist ὑπὲρ*; hetwelk in den zelfden zin voorkomt 1 Pet. III. v. 18 en meermalen elders.

(5) 1 Pet. II. v. 25. (6) 2 Cor. V. v. 21.

(7) Gal. II. v. 20. III. v. 13.

(8) Heb. IX. v. 26. verg. X. v. 10. IX. v. 14. enz.

verftand! Als in Gethfemané *banden des doods Hem omvangen, angften der helle Hem treffen, benaauwdheid en droefenis* (1); als Hij voor Cajaphas gebonden ftaat, en in het aangezicht geflagen wordt; als Hem de raad der goddeloozen *des doods waardig* uitroept; als Hij door Pilatus te gelijk onfchuldig verklaard, en ter kruifiging overgeleverd wordt; als hij op Golgotha de verfcheuring zijns vleesches, den fmaad des volks, den fpot der Overften, den laster der krijgsknechten, de verduistering van aarde en hemel, de verberging van Gods aangezicht, en eindelijk het vonnis des doods, ondergaat; waarvandaan, waartoe, al dit opeengehoopt lijden aan ziel en lichaam, dit lijden des rechtvaardigen, dit lijden des Zoons Gods, dit lijden zoo gantsch verfchillend van-, ja bijna tegenftrijdig met dat van eenen martelaar, of Propheet? zoo het niet is een *ten offer gebracht* lijden (2). En indien dat lijden, die dood dan *een offerande* was, een *rantfoen*, een *losprijs*; zoo was het een lijden, een dood, een ftraf, des Rechtvaardigen *in de plaats* van overtreders en fchuldigen; eene volmaakte genoegdoening door het Hoofd van dat lichaam, *hetwelk de Gemeente is* (3), *in de plaats* van een iegelijk der leden, en van alle te zamen, zoo als zij één lichaam zijn in Hem; en met Hem, eene *verzoening* derhalve *door plaatsbekleeding*. En het is dus geene fpeling van vernuft of gevoel, maar ontwikkeling van die ééne en zelfde waarheid naar de Schrift, als wij zeggen (4): »Hij werd gebonden, op dat Hij ons »zoude ontbinden; Hij heeft ontallijke verfmaadheden »geleden, op dat wij nimmer te fchande zouden worden; »Hij is onfchuldig ter dood veroordeeld, op dat wij voor »het gerichte Gods vrij zouden gefproken worden, Hij »heeft de vervloeking van ons op zich geladen, op dat »Hij ons met zijne zegeninge vervullen zoude; Hij heeft »zich vernederd tot in de allerdiepfte verfmaadheid en »angst der helle, met lijf en ziel, aan het hout des »kruifes, toen hij riep met luider ftemme: *Mijn God,* »*mijn God, waarom hebt gij mij verlaten!* opdat wij »tot God zouden genomen worden, en nimmer van hem »verlaten worden.” Dit alles, en oneindig meer is begrepen in die ééne uitfpraak des Apostels: *Gij weet de genade onzes Heeren Jefus Christus, dat hij om uwentwille is arm geworden, daar Hij rijk was, op dat gij door zijne armoede zoudet rijk worden;* 2 Cor. VIII. v. 9.

Alles komt hier aan op die éénheid, welke (door de wedergeboorte uit den Geest) alle de *geloovigen* met Christus hebben, gelijk alle *menfchen* (door de natuurlijke geboorte) die hebben met onzer aller vader en ftamhoofd Adam. In Adam maakt het gantfche menschdom ééne groote eenheid uit, en heeft met hem, en onderling, ééne gemeenfchap van zonde, fchuld, en dood; in Christus is de gantfche gemeente der uitverkorenen voor de grondlegging der wereld, insgelijks één

(1) Ps. CXVI. v. 3. Marc. XIV. v. 33 en 34. Men vergelijke het Opftel *over des Heeren zielslijden* in ons Eerfte Deel, Nr. 6.

(2) Heb. V. v. 7. (3) Eph. V. v. 23. enz.

(4) *Formulier des H. Nachtmaals.*

geheel voor God, tot eene zelfde gemeenschap van regtvaardigheid, heiligheid, zaligheid en heerlijkheid. In Adam alzoo hebben wij van nature, door de zonde, den dood; in Christus, door de genade, het leven en de opstanding. Uw deel en het onze zij, waarde Lezer! die genade, welke ons met Christus door het geloof vereenigende als de leden met het Hoofd, als de ranken met den wijnstok, doe leven door en voor Hem, sterven met Hem, roemen alleen in Hem; op wiens plaatsbekleedend lijden en volmaakte gehoorzaamheid, als op twee onwrikbare zuilen voor de eeuwigheid, die uitspraak der onvoorwaardelijkste Genade, der onveranderlijke Liefde berust: *Welgelukzalig is hij, wiens overtreding vergeven, wiens zonde bedekt is. Welgelukzalig is de mensch, dien de Heere de ongeregtigheid niet toerekent en in wiens geest geen bedrog is*, (Ps. XXXII. v. 1) of in de taal des Apostels (Rom. VIII. v. 1): *Daar is geene verdoemenisse voor de genen die in Christus Jesus zijn, die niet naar den vleesche wandelen, maar naar den Geest!*

OVER DE HERVORMING EN HET WARE EN VALSCHE PROTESTANTISMUS.

De als R. C. Schrijver beroemde Von Haller heeft onlangs het V^de^ Deel zijner in onze bladen reeds meer dan eens aangetogen *Restauration der Staatswissenschaft* uitgegeven, in hetwelk wordt gehandeld van *de in standhouding der geestelijke heerschappijen* (de Hierarchie der R. C. Kerk). Dit deel van het overigens zeer belangrijke werk heeft dus voor den hervormde geen ander belang, dan in zoover het hem mag bedacht maken om ook van zijnen kant te waken voor de in stand houding der protestantsche kerkgemeenschappen, waartoe inderdaad menige wenk in dit werk, in zoover die zoowel de oprechtheid der duiven als de voorzichtigheid der slangen aanbevelen, door ons mag behartigd worden. Doch hetgeen ons vooral trof is, dat men hier ook wederom de oude beschuldigingen der Hervorming, zoo als die, van Bossuets *Variations des Eglises protestantes* af, uit de verwarring van het ware met het valsche Protestantismus voortkwamen, uitgestald worden. Tegen deze beschuldigingen, zoo dikwijls herhaald, moet ook telkens (en ziedaar de beste wederlegging!) de natuur van het ware protestantismus worden overgesteld, en aangetoond, met hoeveel onrecht de Roomsch-Catholieken de ketterijen die in de protestantsche Christenheid bestaan, aan de Hervorming toekennen, terwijl zij intusschen geen van de misbruiken, in de R. C. wereld ontstaan, aan het Catholicismus willen toegeschreven hebben.

Wat het beginsel van kerk- en staatshervorming aangaat, het blijkt immers ten klaarste uit den Bijbel, dat, van dien tijd af, waarop er een geschreven woord Gods bestond, dat is sedert de Mozaïsche Wetgeving, de gedurig weder inbrekende verbastering, die nimmer naliet, zelfs niet onder het uitverkoren Volk van God, waar *de Stoel van Mozes* stond (1), de heiligste en goddelijkste instellingen te verbasteren, en beide Staat en Kerk aan afgoderij en verderf ten prooi te geven, ook door gedurig vernieuwde kerk- en staatshervorming moest hersteld worden. Wat toch was het anders dan hervormen, grondig hervormen naar de Wet Gods, om hetwelk de godgevallige koningen van Juda, Aza, Jozafat, Hiskia en anderen door Gods Geest zelve zoo hoogelijk geprezen worden? Een hervormen, dat wel niemand verwarren zal met de aanmatiging van het priesterlijk offer, in den vermetelen Uzzia zoo streng gestraft; maar hetwelk niettemin zoowel tot herstel van kerk- als van burgerstaat leidde? Wat anders dan staats- en kerkhervorming was het, waardoor Zerubbabel, Ezra, Nehemia, en later Joannes de Dooper, de Joodsche Natie herstelden, en alzoo het geheele verderf, onder Gods eenig noodigen zegen, en in Zijn vermogen, krachtdadig voorkwamen? Het beginsel van kerk- en staatshervorming, niet naar de verbasterde overlevering, waardoor *het gebod Gods werd krachteloos gemaakt* (1), maar naar het van den Heer ingegeven woord alleen, is er dus zooverre af van tot omwenteling of omverwerping te leiden, dat in tegendeel zonder dezelve nooit noch immer één kerk of staat voor de gruwelijkste verbastering, en ten gevolge daarvan, van algeheelen val en ondergang zal kunnen worden gered of bewaard.

Dat beginsel van hervorming is echter nimmer zoo algemeen en heerlijk gepredikt, als door onzen grootsten Profeet en Leeraar, Christus Jezus. Geheel zijne openbare prediking was eigenlijk een gedurig hervormen van de leer der waarheid naar de van God ingegeven Schrift, met openbaar protest tegen het stelsel van overlevering (*traditie*), de *inzettingen der Ouden* (2). Even zoo was de aanhoudende strijd der Apostelen, door Hem geroepen, gericht tegen de aanmatigingen der Farizeën die dit stelsel van traditie staande hielden, zoowel als tegen het ongeloof der Sadduceën.

Deze hervorming was in de Middeneeuwen meer en meer verwaarloosd geworden (3). Gregorius VII. had met loffelijken ijver de zeden der geestelijken trachten te hervormen, maar hij had tevens de leer ongezuiverd gelaten, en (wellicht met goede bedoelingen) het albeheer van het aloude heidensche Rome aan den bisschoppelijken zetel dier stad getrokken, in plaats van de kerken der verschillende landen hare vrije beweging te laten. Hij had, in plaats der nationale kerken in de Christenheid, eene oecumenische kerk opgebouwd, even als bestond nog het verslindende Romeinsche Rijk, dat al de verschillende natiën in zich plag te verzwelgen. De natiën die tot de Reformatie uit het woord Gods overgingen, heroverden dus op dat alverslindende Rome hare nationale kerken en het recht van nationale hervorming, hetgeen reeds onder Israël was uitgeoefend, door Vorsten, door Priesters, en andere van Gods Geest vervulde mannen; en hetwelk vooral Christus zelf in vollen glans voor de

(1) Matth. XXIII. v. 2.

(1) Matth. XV. v. 6.
(2) Matth. V. geheel Matth. XV. en XIX.
(3) Wij spreken van hier af en voorts alleen van *kerk*hervorming: over de *staats*hervorming hebben wij boven gehandeld, Dl. I. Nr. 11. *Over politieke hervormingen.*

oogen der kerk van alle eeuwen heeft geheiligd en ten voorbeelde gesteld.

Hervorming was dus in de XV[de] Eeuw even zoo min als nu, een werk van omverrewerping, een beginsel van opstand, van alontkenning, van ongeregelde vrijheidszucht of haat tegen alle gezag en macht; neen, maar een recht en plicht, ten allen tijde eigen geweest aan het volk van God; en heeft zij de palen te buiten gegaan, of is zij hier of daar somwijlen in de zoo even opgenoemde euvelen vervallen, de schuld daarvan ligt bij den Bisschop van Rome, die noch van het recht der nationale kerken, noch van den plicht der nationale hervorming weten wilde.

Doch in spijt van dien ongoddelijken tegenstand (niet ongelijk aan dien van eenen Achab of Manasse tegen degenen die hun het woord des Heeren brachten), waren er verscheiden landen, die, opgeroepen door ijverige van God aangedrevene mannen, op grond van Gods woord tot den plicht der hervorming, ja door Gods Geest zelven daartoe opgewekt, het recht der nationale kerken heroverden; waardoor een aantal kerkgemeenschappen tot stand kwam, wier belijdenissen gezamenlijk de leer en het wezen van het Protestantismus, dat wij als het alleen ware erkennen, uitmaken.

Het ware Protestantismus is dus uit de hervorming geboren, en niet omgekeerd. Wanneer wij de belijdenis van het protestantsche Duitschland, die van het gereformeerde Zwitserland, die van het vrijgeworden Nederland (1), die van het hervormde Engeland en die van het gereformeerde Schotland (de landen waar de Hervorming nationale kerken tot stand bracht) voor oogen nemen, zoo hebben wij daarin evenzeer het ware Protestantismus, als wij de uitdrukking van het Catholicismus in het Concilie van Trente bezitten; met dien verstande echter, dat overeenkomstig de bovengestelde beginselen, het gezag dier belijdenissen even zoo op Gods woord steunt, als in de Roomsche kerk het gezag van het Concilie op dat van den Paus (2).

Het valsche Protestantismus daarentegen, hetgeen de Roomschen zeer willekeurig het éénige of eenig consequente noemen, heeft en erkent geen stellig geloof, maar bestaat enkel uit bijzondere meeningen, die alleen dit gemeen hebben, dat zij geene algemeen geldige geloofswaarheden toelaten; dit valsche protestantismus wordt, ja, onder het ware gevonden; doch niet anders dan gelijk er steeds valsche of naam-Christenen onder de ware Christgeloovigen worden aangetroffen; met andere woorden, gelijk de Heere zelf voorspeld heeft, dat men tot op het einde der eeuwen onkruid onder de tarwe zou vinden.

Met deze onderscheiding vallen de meeste beschuldigingen tegen de beginselen der hervorming weg. Wij achten de uiterlijke kerk niet gering, gelijk men ons nageeft, maar wij beweren dat die even als onder de oude bedeeling, gedurig tegen de menschelijke verbasteringen, hervorming behoeft; wij verwerpen de overlevering op zich zelve niet, immers door haar zijn ons de heilige Schriften toegekomen; maar wij vestigen de leer der waarheid, op de openbaring bij uitsluiting der feilbare traditie; wij gronden ons geloof op de Schrift, uit zich zelve verklaard, en niet naar de eigendunkelijke opvatting der kerk van Rome; wij vestigen onze kerkleer niet op de faalbare rede van menschen, maar op het onderwijs van Gods Woord en Geest. In één woord, wij hebben niets hoegenaamd met het ongeloof dezer tijden gemeen, tegen hetwelk wij strijd voeren *met het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord;* eenen strijd dien ook de welmeenenden onder onze R. C. medechristenen, doch met het stompe wapen der overlevering voeren. Nogtans, ook hun strijd tegen het ongeloof heeft nu en dan (waarom zouden wij dit miskennen?) veel goeds te weeg gebracht, in zooverre namelijk door de bijvoegselen en omhangselen hunner kerk de kracht en het licht van het woord Gods henenscheen. Gaarne erkennen wij het goede, erkennen wij geloof en liefde waar wij die vinden; maar laten ons het juk, waarvan eenmaal onze schouders bevrijd werden, niet weder opleggen, en blijven op grond onzes geloofs en onzer belijdenis protesteren tegen de bijvoegselen en verbasteringen van Rome en Trente.

(1) Hierin is tevens begrepen de *Confession de foi, faite d'un commun accord par les églises reformées du royaume de France*, waarvan zij eene op één enkel punt vermeerderde overbrenging bevat.

(2) Eene of andere onvoorzichtige of onjuiste uitdrukking van dezen of genen der Hervormers, vooral uit hun bijzondere brieven genomen; b. v. klachte van moedeloosheid, gelijk aan die van Elia (1 Kon. XIX. v. 10), of eene misgreep als die van Petrus (Gal. II. v. 4) zal ons de Hervorming niet doen opgeven.

JOHAN DE LABADIE.

IV.

Verblijf buiten Nederland en overlijden in 1674.

De vriendschap der godvruchtige Prinses Elizabeth, Vorstin in den Paltz voor A. M. Schuerman, gaf aan den kring van Labadie de gelegenheid om zich onder hare bescherming in dat land, en wel te Herford te vestigen. Doch deze vorstin vond zich welhaast op eenen van 's Rijks wege ontvangen last gedrongen hun die bescherming weder te onttrekken; weshalve het geheele gezelschap eenigen tijd daarna, als De Labadie meende dat hem door de bezoekende hand Gods over die plaats, en de oorlogsgevaren aan welke zij was blootgesteld, het vertrek naar elders was aangewezen en opgelegd, zich van daar met de zijnen naar Altona (1672) begaf: alwaar hij wel door de Luthersche orthodoxe Kerkelijken, die ook Spener zoo zwaar gevallen waren, en voor welke hij van zijnen kant even weinig inschikkelijkheid betoonde, met bitterheid bejegend en vervolgd, maar door den Koning van Denemarken krachtdadig beschermd werd.

De Labadie, zijne gemeente tot eenen rustigen stand gebracht, en haar zooveel mogelijk van de wereld afgescheiden hebbende, geloofde nu zijne groote roeping te hebben vervuld. »Mij is niets overig (zeide hij dikwijls) dan dat ik tot mijnen God henen ga. Eindelijk moet ik in den Heere rusten. Daar schijnt nu niets meer

voor mij te doen te zijn op aarde.” En dan vermaande hij zijne discipelen en leden zijner gemeente, dat zij zich niet alleen zouden afscheiden van de wereld en van de wereldlingen, maar ook van hunne eigenheid; en dat de een den ander niet zoude aanhangen dan in God en in zijne dienst: want (voegde hij er bij) zoo gij mij anders aanhangt, zoo zult gij beroerd worden, wanneer God mij welhaast tot zich zal nemen. »o Mijne beminden! (zeide hij meer dan eens) hoezeer zijt gij verplicht om Gods goedertierenheid omtrent ons te erkennen en groot te maken! Wanneer zal het zijn, dat wij niets zullen doen op aarde, dan hetgeen de zaligen in den hemel doen, welke zonder ophouden den God der heerlijkheid en den heerlijken Zaligmaker verheerlijken! Alzoo brengt de dood geene andere verandering aan degenen die daar aan gewend zijn, dan of iemand uit eene lager of naauwere binnenkamer tot eene hooger en heerlijker opklom.” Offchoon wij ook hier weder aan de geloovige en godzalige gezindheid waarin De Labadie verkeerde, oprechte hulde doen, zoo moeten wij op nieuw wijzen op de verkeerde strekking die zijne loopbaan door zijn stelsel van afscheiding en afzondering verkreeg. In datzelfde jaar, waarin hij zijne gemeente te Altona in een’ rustigen en vreedzamen stand had gebracht, werd de hand Gods zwaar over Nederland, en deze bezoeking was voor hetzelve niet ongezegend. Plechtig verbond men zich weder aan den Heere, en de menigvuldige biddagen en biduren in den bangen nood, toonden dat men dáár hulpe zocht waar zij alleen kan gevonden worden. Waren de Labadisten, in plaats door het verlaten van kerk en Vaderland en magen een rustig leven des geloofs in het gebied des Konings van Denemarken te zoeken, in het fel bezochte Nederland gebleven, hoeveel zegen had hun woord en voorbeeld te midden van de verdrukking van buiten op de naar heil en redding begeerig gemaakte medeleden der verflaauwde kerk kunnen oefenen! Wie ontdekt niet in deze schijnbare afsterving der wereld eene heimelijke zelfzucht, die de worstelingen en den strijd van het volk Gods in de wereld ontvlucht, om gemakkelijk en zonder dien strijd tegen de verzoeking en verleiding der menschen, slechts voor zich zelven en zijne gelijkgezinde vrienden te leven! —

De Labadie overleed aan een zwaar en pijnelijk koliek op den 13den Februarij 1674, den eigen dag waarop hij 64 jaren vroeger was geboren. Weinig sprak hij wegens de hevigheid der smert op zijn sterfbed, maar die weinige woorden gaven blijk van den geloovigen leerling van Christus, wiens hart van de liefde zijns Heeren vervuld was. Als hij somtijds, van wegen de zware pijn, zich met de borst uit het bed naar den grond boog, zeide hij tot degenen die hem ondersteunden: »Alzoo wil ik mij ook voor mijnen God vernederen,” waardoor hij zijne geheele onderwerping aan den Heere te kennen gaf. Dikwijls herhaalde hij ook nog deze woorden: »Zegent God! Verheerlijkt God! Het is nu geen tijd van tranen. Zegent den Heere! Gezegend zij Jezus Christus. Heerlijkheid zij het Lam. Overwinninge, lof, wijsheid, macht en heerlijkheid worde Hem gegeven. Halleluja, Halleluja!” Op een’ anderen tijd zeide hij: »Laat ons streven naar de liefde, en wij zullen de waarheid vinden!” En iets later: »Gezegend zij de bron en oorsprong des levens!” En ten laatste: »Straks zal de strijd geëindigd zijn. Bidt! laat ons het geloove behouden;” en nog eens een weinig daarna: »Bidt!” en als men hem daarop vroeg of hij niets meer te zeggen had, antwoordde hij: »Niets, dan: *Uw wille geschiede tot in eeuwigheid*, — *in eeuwigheid*, Amen!” waarop hij zachtkens ontsliep (1).

De Labadie liet het volgende stuk, bij wijze van uitersten wil en ten blijke zijner onveranderde geloofsgezindheid aan zijne volgelingen achter, waarmede wij dan ook het leven van dezen merkwaardigen en in vele opzichten zoo uitmuntenden man willen besluiten:

»Ik Johan de Labadie, door Gods genade een Christen, en door dezelfde genade een herder over Zijne kerke; dewijl het zijner Voorzienigheid behaagt dat ik niet gezond van lichaam maar veeleer zwaar ziek ben, en mijne kracht zeer verbroken is; en nogtans door diezelfde goedertierenheid gezond van verstand en oordeel; heb geloofd, eer ik ten laatste en voor eeuwig mij Hem in handen stelle, door een geschrift van mijn eigen hand, hoewel zwak en bevende, te moeten getuigen hetgene volgt:

»Eerst getuige ik, dat ik op eene bijzondere wijze aan mijnen God verplicht en verbonden ben, wegens de oneindige goederen zijner genade aan mij onwaardige bewezen, voor welke ik Hem van ganscher harte dank en loove; en gelijk ik schuldig ben, alzoo begeere ik Hem eeuwigen dank en eere toe te brengen; en wel voornamelijk omdat Hij mij door zijnen Geest en zijne krachtdadige genade tot een geloovig Christen gemaakt, en zijne kennisse geschonken heeft, als Vader, Zoon en Heilige Geest, een éénig waarachtig en eeuwig God, in wien ik geloove, op wien ik betrouwe, aan wien ik mij geheel overgegeven hebbe en overgeve voor altoos. Daarna ook, omdat Hij mij door zulke trappen en wegen als Hij gewild heeft, tot de kennisse der waarheid die naar de godzaligheid is, heeft gebracht, zoodat ik mij zoowel in mijn geloof als in mijne wegen, voor zoover zij de leer der waarheid betreffen, van alle dwalingen geloove vrij te zijn.

»Ten tweede betuig ik, dat mijn geloof is in God, Vader, Zoon en Heiligen Geest, en, aan zijn Goddelijk woord, gelijk het Hem beliefd heeft, zich te openbaren in den geheelen Bijbel, en voornamelijk in het Evangelie van Jezus Christus of het Nieuwe Testament; welk alles de ware belijdenis en verklaring mijns geloofs bevat, die ik van ganscher harte onderschrijve als Schriften Gods, door Hem ingegeven, door zijnen Geest verklaard aan het gemoed.

»En vooral, om nog nader mijn gevoelen uit te leggen, betuig ik, dat mijn geloof datzelfde blijft, hetwelk ik in de laatstvoorgaande jaren mijns levens beleden heb en steeds ben blijven belijden. En alzoo ik in den toestand verkeere van plotselijk mijnen God terug te geven het-

(1) Dit verhaal van het sterfbed en den dood van De Labadie hebben wij ontleend uit het IIde Deel der *Euclerià* van Jonkvr. Schuerman, die tot op het laatste oogenblik toe bij zijn sterfleger tegenwoordig was.

geen Hij mij heeft geschonken, namelijk mijne ziel en mijn leven, zoo betuige ik dit te doen in dat waarachtig geloof, hetwelk mijne broeders en zusters in mij gezien, uit mij gehoord, en in mijne laatste schriften en boeken gelezen hebben; in welk geloove ik hen bevestige, en vermane, dat zij daarin volharden als in eene gewisse en ongetwijfelde waarheid.

»Ten derde; hoewel zeer zwak van lichaam zijnde, maar nogtans sterk genoeg van geest, bevele ik mij aan God, bereid zijnde tot alles, wat Hij van mij zal willen, en leve en sterve vergenoegd en berustende in zijn welbehagen. Ik (wat mij zelven betreft) ik ben van nature niets voor Hem, dan een verlorene in schuld en zonden: maar daarom bidde ik Hem ootmoedig om de vergiffenis van al mijne gekende en ongekende, beledene en niet beledene zonden, hopende op zijne genade en barmhartigheid in Jezus Christus mijnen Heere en Zaligmaker, op welken ik betrouwe, en aan wien, ja aan wiens rechtvaardigen en heiligen wille, ik mij met lichaam en ziel voor tijd en eeuwigheid toewijde, opdrage, en geheel toevertrouwe. Ik getuige ook, dat ik alleen hiernaar getracht hebbe, om God te zoeken en te vinden in waarheid en liefde, en dat ik niemands ziele, ja dat ik nimmer iemand in zijnen weg heb willen bedriegen, maar dat ik daarentegen door Zijne genade en Geest daar naar gestaan heb, dat ik zelf de wegen des Heeren recht mochte kennen, en anderen die leeren kennen en volgen. Maar wat de wereld aangaat, en degenen die dezelve lief hebben, daar heeft God mij al lange van afgescheiden (hetwelk ik met dankbaarheid erkenne) en heeft mij een vijand der wereld gemaakt, gelijk ook de wereld mij een vijand is, waarin ik vergenoegd leve en sterve, wat zij ook tegen mij en aan mij bedreven heeft, onder Gods heilige toelating: Hij is toch rechtvaardig, maar de wereld onrechtvaardig. Ik geve ook levend en stervende getuigenis tegen dezelve, dat ze niet uit God is, dat ze kwaad is en in het booze ligt, dat ze noch den Vader, noch den Zoon, noch den Heiligen Geest kent, en dat zij en degenen die haar toebehooren, dien niet kan ontvangen; waarom het niet anders kan dan dat zij verloren gaat; en ik geloove dat haar einde nabij is, gelijk ook de aanvang van het Koningrijke Gods en Jesu Christi, 't welk ik verwacht en te gemoet gezien hebbe, gelijk ik het nog verwachte en verbeide. Ik getuige nog eens, dat gelijk ik Godes ben en mij geheel aan Hem verbonden gevoele, ik mij zelven alzoo Hem aanbevele en Zijn welbehagen onderwerpe, en desgelijks mijnen broeders en zusters (de medeleden dezer kerke) aanvertrouwe, dat zij met mijn lichaam doen gelijk hun goed dunkt, mits mij ter aarde bestellende op die wijze als wij onder ons gewoon zijn, in de grootste eenvoudigheid en armoede die mogelijk zijn zal; als ook, dewijl ik steeds ben onderworpen geweest aan groote ellendigheden en lijden, mannen van veel studie en arbeid des verstands en des geestes niet ongemeen, zoo het hun konde nuttig zijn mijn lijk te openen, om daaruit nog na mijnen dood eenig nut tot behoud hunner lichamen te trekken, daarmede vrijelijk naar den eisch van dien te handelen. Want het lichaam dat tot de aarde wederkeert is eene zaak van weinig gewicht; maar de geest keert weder tot God die hem gegeven heeft; waarom ik denzelven ook van ganscher harte aan mijnen God wedergeve en aanbevele als een droppel water aan zijnen oorsprong, den oceaan van alle leven en aanzijn, biddende God, mijn begin en mijn al, dat Hij mij in zijnen schoot ontvange, en voor eeuwig in de diepte van zijn wezen zalige. Ik zoude meer hiertoe voegen indien mij de krachten om te schrijven overig waren; maar dit woord is genoeg: ik blijve vereenigd met den Heere en met de heiligen die in Hem zijn. Hem aan te hangen is alles; en is mij ook genoeg!"

Zien wij dan nu nog eens op den levensloop van dezen merkmaardigen man terug, zoo zullen wij vooreerst, wat den persoon betreft, niet kunnen nalaten hoogachting en liefde voor den godvreezenden en ijverigen man te voeden, wiens wandel door zooveel beproevingen geschokt, door zooveel geloof en godzaligheid gekenmerkt was; maar tevens zullen wij, ten andere, de separatistische richting betreuren, die hij sedert zijne aankomst hier te lande aannam, vooral door zijne geringschatting der uiterlijke, eenmaal door God zelf gestichte en met zooveel genadegaven beweldadigde kerk; een punt waarom hij dan ook niet zonder reden door Brakel (1) en anderen afgekeurd is; eene richting, welker schadelijkheid eigenlijk eerst recht zichtbaar geworden is na zijnen dood in zijne volgers, van welke reeds Yvon, anders mede een geloovig man, gelijk wij boven zagen, aldra in ettelijke dwalingen verviel. Welhaast werden ook de overige leden der gemeenschap onderling verdeeld door twisten, in welke ieder zijne eigene meeningen wilde doen boven drijven. Met het vermogen waarvan zij nog eenigen tijd te Wieward in Friesland bestonden, verviel ook hunne kerk; de godsvrucht die er gedurende De Labadies leven nog in gevonden werd, verflaauwde meer en meer; en eindelijk was hun ondergang een sprekend getuigenis tegen elke roekelooze afscheiding uit den boezem der kerk; en een geducht waarteeken van de waarschuwende woorden des Heeren: *Alle plante die mijn hemelsche Vader niet geplant heeft zal uitgeroeid worden!*

WENKEN OMTRENT DE GESCHIEDENIS DES VADERLANDS VAN BILDERDIJK.

Indien het van eenig geschrift waar is, dat het naar zijne dagteekening moet worden beoordeeld, geldt dit bijzonder van de *Geschiedenis des Vaderlands* van onzen grooten Nederlandschen en Christendichter Bilderdijk. Reeds vóór zijne ballingschap in 1795, in den tijd toen hij het meest door den drang van openbare en bijzondere zaken werd beloopen, was door hem het plan gevormd om eene Geschiedenis van Holland te schrijven. En wien kan dit bevreemden, die bedenkt hoe die Geschiedenis was misvormd door partijzucht in Kerk- en Staats-aangelegenheden, door gebrek aan rechtskennis, door den

(1) *Redelijke Godsdienst*, Dl. I. bl. 606.

invloed van heerschzuchtige Regenten, en vooral door de miskenning van, en de vijandschap tegen die leer van Gods vrije zoengenade in het redden en zaligen van verlorenen, die de ziel en het levenwekkend beginsel van haren kerkstaat, en door dezelve van haar politieke aangelegenheden uitmaakt? Doch dit ontwerp werd als zoovele anderen van Bilderdijks onstuimig en rusteloos bewogen leven, door den triumf der revolutie in 1795 verstoord. Bij zijnen terugkeer in het Vaderland waren zijne werkzaamheden, vooral onder koning Lodewijk, vele en velerlei; en het is dus niet te bevreemden, dat het vernieuwde plan om het vroeger ontwerp door te zetten, niet eerder dan na den val van onzen Staat en deszelfs inlijving in Frankrijk in 1810 werd opgewekt.

Toen was het dan, dat eene Geschiedenis werd ontworpen »zoo gesteld, dat ze voor den geleerden beoefenaar nieuw en belangrijk, tevens voor elk burger bruikbaar en leerzaam zij, en in een matig bestek van slechts vijf boekdeelen kort of omstandig ingericht, telkens naar eisch der verschillende onderwerpen en bijzondere gebeurtenissen, en met bijvoeging van alle de noodige voorkennissen, om elk in staat te stellen het ware van het valsche dat in omloop is te kunnen onderscheiden, en de gronden en redenen te kunnen inzien (1).” De oorzaken van het niet tot stand komen des werks in dien tijd worden door den hooggeleerden Uitgever in de *Voorrede* van het eerste Deel in het breede vermeld. Doch wij kunnen geenszins zamenstemmen met het gevoelen daar ter plaatse geuit, dat het tegenwoordige werk, als later uitgekomen en van grooter omvang, ons veel meer zoude geven dan datgene, wat Bilderdijk in de jaren der Fransche overheersching zou geschreven hebben. Immers geheel iets anders is het, eene *Geschiedenis* te schrijven welke voldoet aan de zoo even vermelde vereischten, iets anders, *Voorlezingen* op te stellen, die bijzonder geschikt schijnen om de verkeerde inzichten van vroegere historieschrijvers, vooral van eenen Wagenaar, te bestrijden; iets anders is het, zulke voorlezingen, geheel op den gemeenzamen toon gestemd, (en oorspronklijk geenszins voor de openbare uitgave bestemd) voor eenige vrienden te houden; of, eene historie zamen te stellen voor het geheele Nederlandsche Volk.

Wij beschouwen dus het onderhavige werk van Bilderdijk als *Voorlezingen over, en ter bestrijding van Wagenaar;* gelijk ook de geëerde Uitgever ons in de Voorrede van het tweede Deel leert »dat Bilderdijks epigramma op Wagenaar als de grondstelling kan beschouwd worden, waarvan het werk doorgaande het betoog moet opleveren.” Wij beschouwen het als Voorlezingen ter waarschuwing van Leidens studerende jongelingschap tegen de bestaande, en nog geleerd en verspreid wordende verdraaide Geschiedenissen; en dus als een werk, waarvan het doel veel meer was, af te breken wat verkeerd en verwerpelijk, dan op te bouwen wat historische waarheid en wezenlijkheid is. En het is zeker, dat het collegie van Bilderdijk, gehouden in eenen tijd toen een aantal van veelbelovende en belangstellende jonge menschen aan de Hoogeschool gevonden werd, in dat opzicht rijke vruchten heeft gedragen. Het heeft tot herhaald en vernieuwd onderzoek langs nog onbetreden wegen opgewekt, en even als Niebuhrs beroemde werk over de Romeinsche Historie, den grond gereinigd van vooroordeelen, fabelen en valsche overleveringen, een grond waarop het voortgaand onderzoek een nieuw gebouw moet oprichten. Wij willen niet beslissen of dus de uitgave (de *algeheele* uitgave) dezer zoo gemeenzame Voorlezingen voor het algemeen noodig was; maar mocht zij evenwel het zoo evengenoemde uitwerksel, ’twelk het op velen van ’s Mans leerlingen gehad heeft, ook op het Publiek voortbrengen, zoo zal zich voorzeker niemand over die uitgave kunnen of mogen beklagen!

Doch er moet nog eene aanmerking door ons worden gemaakt, die niet zoo zeer het werk zelve als den persoon van den schrijver betreft. Als men bedenkt dat deze voorlezingen zijn opgesteld en gehouden in 1817 of 1818, dan is het verblijdend en sterkend in aanmerking te nemen, hoeveel Bilderdijk sedert dien tijd, en vooral sints het optreden van den braven en eerbiedwaardigen Schotsman voor de eer en leer der aloude hervormde kerk, in de erkentenis van godsdienst en geestelijke dingen is voortgeschreden en toegenomen. In deze geschiedenis vindt men, even als in andere werken van ditzelfde tijdvak nog maar eene matige kennis van den waren aard der heilsleere, vooral gelijk die tegenover de dwalingen en verkeerdheden der Roomsche kerk, en van het geestelooze Christendom onzer dagen vlak over staat; en meer eene politieke dan echt-geestelijke strekking in de voorstelling van de zaken der kerk. En hierin willen wij deze geschiedenis, wat prijs wij overigens aan Bilderdijks werken toekennen, geenszins verdedigen. Het is toch blijkbaar genoeg, dat eerst de strijd, die in 1819 ter gelegenheid van Schotsmans *Gedenkzuil* ontstond, en die tegen den *Geest der Eeuw*, sints 1823, meer bijzonder bij deze groote waarheden zijn geest en hart bepaald hebben. Want vergelijkt men met deze *Geschiedenis van het Vaderland* vele van ’s mans latere werken, welk een heerlijk onderscheid springt ons dan in de oogen! Het is in deze alsof men reeds de morgenster heeft zien opgaan die vóór 1819 nog gedeeltelijk onder den gezichtseinder verborgen was. Van daar (om mij met ’s mans vriend en kweekeling uit te drukken) »*vooral in de laatste tien jaren* van zijn schitterenden loopbaan die rijkdom van Hymnen en geestelijke zangen, getuigenissen van christendom in zijn binnenste, zoowel als meesterstukken der allerverhevenste poëzij! van daar die diep wijsgeerige taalbetrachting, die overvloed van inzichten in allerlei wetenschappen, altijd bij Bilderdijk uitgaande van het beginsel des onbepaalden geloofs aan het woord van God, altijd hart en verstand wederbrengende tot de eenvoudige, maar eeuwig onfeilbare uitspraak der Heilige Schrift (1).”

---

(1) Woorden van het in 1811 uitgegeven *Bericht van Inteekening*, bl. 5.

(1) *Voorbericht*, der *Opstellen van godgeleerden en zedekundigen inhoud*, bl. IV, V.

TE AMSTERDAM, BIJ G. VAN PEURSEM, IN DE NIEUWE SPIEGELSTRAAT BIJ DE KERKSTRAAT.